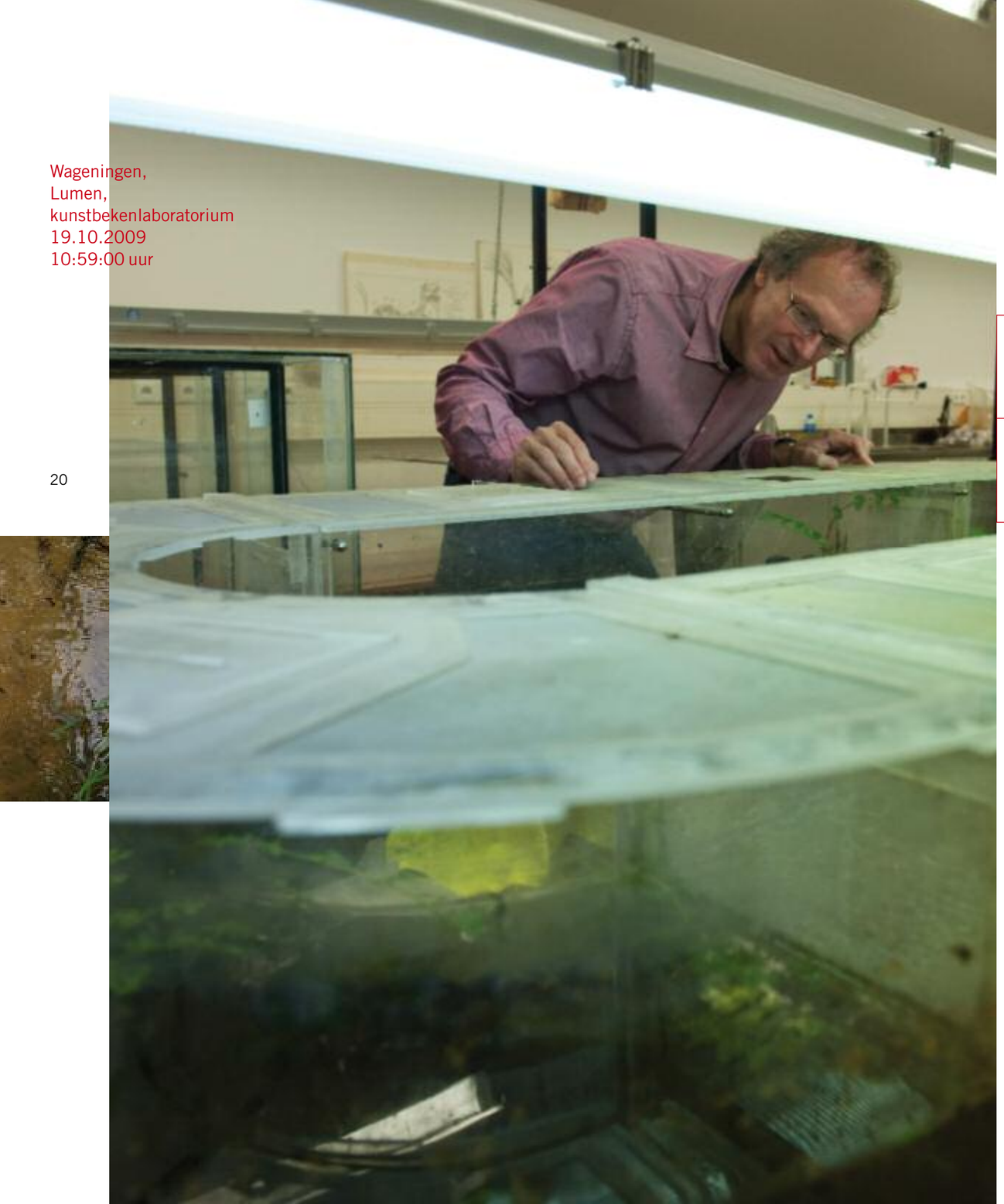

Wageningen,
Lumen,
kunstbekenlaboratorium
19.10.2009
10:59:00 uur

‘Mede door ons onderzoek ligt er nu zo’n heldere Kaderrichtlijn’

Piet Verdonschot, aquatisch ecoloog

20.01.
00

Op 20 januari 2000 startte officieel het onderzoek naar ecologische beoordelingscriteria voor de Kaderrichtlijn Water.

De Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) van 2000 is volgens Piet Verdonschot één van de meest vooruitstrevende richtlijnen die Brussel ooit heeft geproduceerd. Verdonschot was betrokken bij de invulling van de ecologische kenmerken waaraan de verschillende soorten Europese oppervlaktewateren zouden moeten voldoen. Het was een van de eerste Europese projecten van Alterra.

door Leo Klep

‘Wat de Kaderrichtlijn Water bijzonder maakt, is dat het de eerste keer was dat in het milieubeleid de biologie, het leven, expliciet leidend werd in plaats van de in meetbare getallen uit te drukken abiotische milieurandvoorwaarden. Vaak wordt beweerd dat ecologie maar een vaag begrip is, maar het zijn juist die ‘harde getallen’ die vaak boterzacht zijn als het gaat om het in stand houden van onze leefomgeving. De schrijvers van de Kaderrichtlijn hadden dat goed door. Brussel is sowieso het walhalla van het Europese milieu. Aanvankelijk had de Europese Gemeenschap op weinig velden wat te zeggen. Milieu vormde daar een uitzondering op, ik denk omdat veel landen het idee hadden dat men dat ‘onbelangrijke’ milieu wel zonder al te veel consequenties aan Brussel over kon laten. Het heeft een aantal bevlogen Brusselse ambtenaren opgeleverd en een Europees beleid dat hout snijdt. Daar is Nederland ook achter gekomen toen ze haar doelen in het kader van de Nitraatrichtlijn niet haalde. Brussel kwam prompt met een forse rekening.
Het belangrijkste voor ons als aquatisch ecologen was het project AQEM. Daar zijn we in 1999 mee begonnen. Het doel van dat project was om de Kaderrichtlijn Water, die toen nog in voorbereiding was, te voorzien van een ecologisch beoordelingsinstrumentarium. Wij waren – net als collega’s in bijvoorbeeld Essen – behoorlijk enthousiast over het idee van ecologische waterbeoordeling. Als je dat goed in de vingers hebt, kun je biologische normen stellen, beoordelingen geven, en voorspellingen doen in relatie tot herstelmaatregelen.
Ecologisch betekent daarbij dat je niet kijkt naar één groep van organismen, maar naar de hele combinatie van organismegroepen met hun interacties. In zoet water zijn dat bijvoorbeeld algen, waterplanten, vissen en ongewervelden. Per watertype moest vastgesteld worden wat de natuurlijke referentiesituatie is; wij hebben dat toen voor twee typen stromend water gedaan. Omdat de Kaderrichtlijn stelt dat bij alle oppervlaktewateren nog slechts sprake mag zijn van een ‘lichte afwijking van de natuurlijke situatie’, moest ook dat begrip ‘lichte afwijking’ handen en voeten krijgen, bijvoorbeeld in termen van aantallen soorten. Daarnaast moesten ook nog de klassen ‘matig’, ‘slecht’ en ‘zeer slecht’ beschreven worden.
Ik was zelf gepromoveerd op watertypologie in Overijssel,

Ootmarsum,
natuurreservaat
Het Springendal
oktober 2002

Experimentele opzet (boven) en meetinstrumentarium (onder) om het aspect hydromorfologie uit de Kaderrichtlijn, zoals piekafvoer (rechtsonder) en sedimenttransport (linksonder), van gekwantificeerde grenswaarden te voorzien. Afvoermetingen, sedimenttransport en experimenten met piekafvoeren zijn verricht in de Springendalse Beek (Twente) en de Frederik-Bernhardbeek (Veluwe).

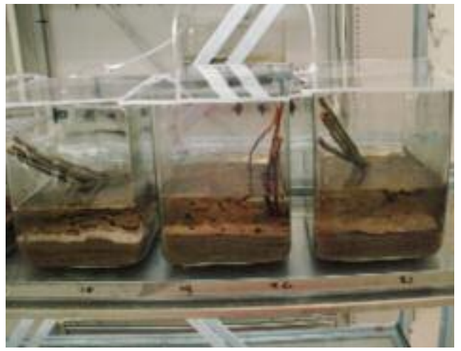

Wageningen,
Lumen,
kunstbekenlaboratorium
mei 2008

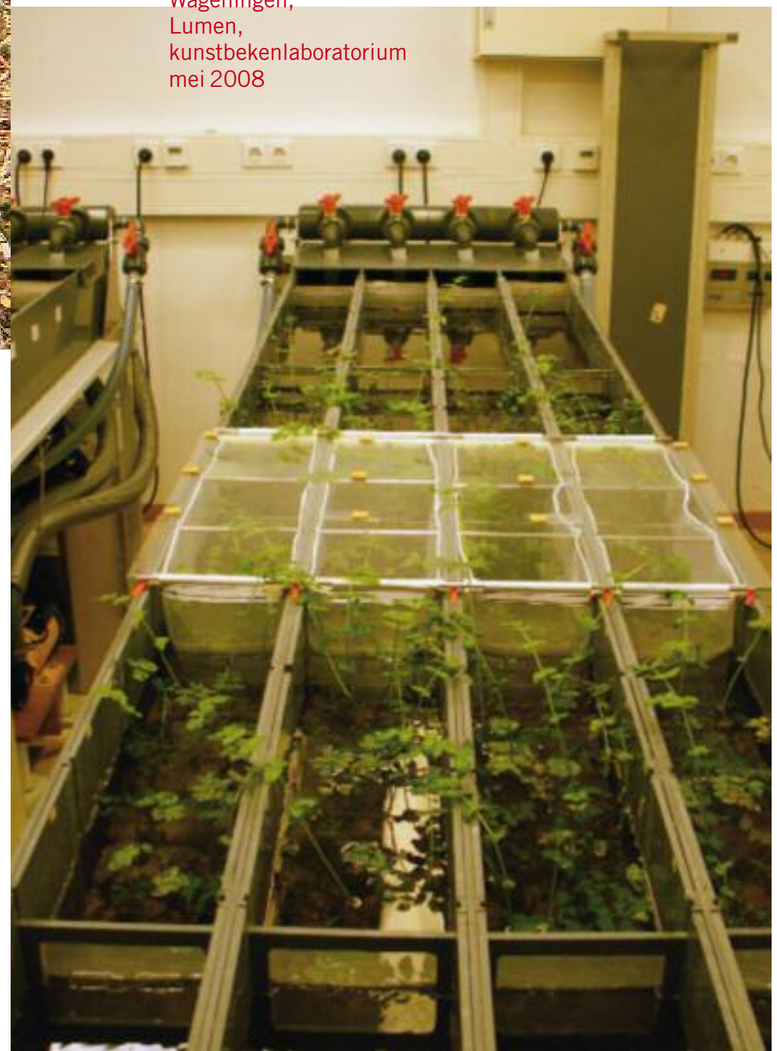

Experimenten om de responsies van waterplanten en ongewervelde waterdieren te bepalen in relatie tot temperatuur (klimaatverandering) en zuurstof (ecosysteem functioneren). Deze experimenten zijn uitgevoerd in het kunstbekenlaboratorium en in de klimaatcel.

Deventer,
Bolwerksplas
november 2005

Een automatische waterhoogtemeter wordt gemonteerd aan de steunpaal onder een vlonder in de Bolwerksplas.

en het idee om beoordelings- en voorspellingsmodellen op te bouwen op die watertypologie, hing in ons vakgebied als het ware in de lucht. Daardoor was het ook simpel om Europese partners te vinden. Bij veel collega's leefde het gevoel van 'nu kunnen we eindelijk gaan maken wat we al zo lang hebben gewild'.
Voor ons was het dus razend spannend of we dit project zouden krijgen. Om te beginnen was het belangrijk om ons vak op de kaart te zetten in Nederland. Daarnaast was het natuurlijk werk – onze halve groep zou er bij betrokken zijn. Het onderzoek bood tot slot de kans om te publiceren; dat wil je toch ook als wetenschapper. Merkwaardig genoeg vinden veel opdrachtgevers dat nauwelijks belangrijk, terwijl het toch een criterium is om kwaliteit te beoordelen.
De concurrentie was groot en wij waren relatieve broekjes die zich voor het eerst op 'de markt' begaven. We hadden totaal geen ervaring met Brussel. We hadden ook geen idee wie daar zaten. Voor onze partners in Duitsland, Zweden, Oostenrijk en Engeland gold hetzelfde. Ook daar waren instituten op een vergelijkbare manier als Alterra verzelfstandigd.
Dan kom je bij elkaar met op tafel dat briefje uit Brussel van tien regels waarin elk derde woord een kernwoord is waar iets mee moet gebeuren. Daar hebben we toen een verhaal van gemaakt. Om wat de concurrenten zouden doen bekommerden we ons eigenlijk niet. We gingen gewoon voor een sterk project en we dachten: wie niet waagt die niet wint. Des te blijer waren we dat we het kregen. Hier gebak bij de koffie en bij de eerste kick-off meeting in Essen redelijk uitgelaten de kroeg in. Op 12 januari 2000 werden de contracten ondertekend.
Na de vrolijkheid kwam snel de ernst. We hadden fris van de lever, bijna naïef, een stoer plan bedacht, maar dat moesten we nu nog wel even uitvoeren. Ik denk dat dat werk geslaagd is. Ons onderzoek heeft er volgens mij ook aan bijgedragen dat er nu zo'n heldere Kaderrichtlijn ligt. Ook in het politieke traject is de KRW helemaal overeind gebleven, en in veel landen heeft hij inmiddels nogal wat gevolgen gehad. Voor Nederland valt dat vooralsnog een beetje tegen. Dat kon je al aan voelen komen toen we indertijd voor het AQEM-project om contrafinanciering vroegen bij ministeries en andere waterinstanties. Niemand gaf toen thuis. Ze hadden vaak nog niet eens van de Kaderrichtlijn Water gehóórd. Uiteindelijk heeft Alterra uit eigen zak de helft bijgelegd, uit wat toen de 'strategische expertiseontwikkeling' heette. Het is trouwens bedenkelijk dat we in Nederland naast de NWO geen financieringsbron hebben voor het op langere termijn toegepaste onderzoek. Dan zouden onderzoeksinstituten ook een wat onafhankelijker positie kunnen ontwikkelen. En opdrachten voor publicabel onderzoek komen nu eigenlijk alleen maar uit Brussel.
Wat de implicatie van de Kaderrichtlijn betreft is Nederland schrander genoeg om te weten hoe het spel juridisch slim gespeeld moet worden. Zo kent de KRW een uitzonderingsclausule voor 'sterk veranderde wateren' en 'kunstmatige wateren', en kun je een beroep doen op 'significante schade aan ander gebruik' en 'disproportionele kosten'. Dat is op wel erg ruime schaal gebeurd. De meeste doelen liggen momenteel nauwelijks hoger dan de doelen die er toch al lagen. En als je het maar handig weet te beargumenteren kun je uitstel krijgen tot 2027.
Daarnaast zaten we in Nederland met een groot aantal waterschappen met allemaal een eigen mening en een eigen aanpak. Ze hadden ook allemaal een klein groepje ecologen in dienst dat intern nauwelijks voor vol werd aangezien. Gelukkig heeft de Kaderrichtlijn er wel toe geleid dat de waterschappen voor de stroomgebieden van de Rijn, de Schelde, de Maas en de Eem veel nauwer zijn gaan samenwerken. Dat is al iets. En de ecologen zijn nu in een platform verenigd.
Een gemiste kans is ook dat veel van de projecten die wel worden uitgevoerd, te beperkt zijn. Onlangs hebben we de ecologische effecten van beekherstel weer eens geëvalueerd. Slechts bij twee à vijf procent van de vele projecten zie je enige ecologische winst. Je kunt een beek wel hermeanderen, maar dat op zich levert niks op. Planten en dieren hebben bijvoorbeeld ook een goede gedempte afvoerdynamiek nodig en niet teveel voedingsstoffen. In Nederland is de afvoer meestal veel te dynamisch. Te droog in de zomer en te nat in de winter of na een forse hoosbui. Als je een beeksysteem wilt herstellen moet je het hele systeem herstellen. Je kunt een klok repareren, maar als je het laatste radertje weglaat, werkt hij niet. Vandaar ook die vier parameters in het ecologisch beoordelingsinstrumentarium van de KRW: algen, hogere waterplanten, ongewervelden en vissen. Als die allemaal samen in het voedselweb zitten, in een geschikt milieu, dan werkt het wel. Daarvoor heb je niet alleen die mooie bochten nodig. Je moet ook in het dal en stroomopwaarts aan het werk, tot en met de greppels en sloten. Net zoals Duitsland en Zwitserland iets moeten doen om de topafvoer in de Rijn te voorkomen. Daarnaast is de eutrofiëring nog steeds niet opgelost. Dat probleem is twintig jaar hot geweest, maar de aandacht is verslapt. Nu is die gericht op de klimaatverandering.
We zijn nu negen jaar verder sinds de publicatie van de Kaderrichtlijn en er beginnen waarachtig dingen te gebeuren. Op veel plaatsen wordt integraler gedacht. Zoals de omslag bij LNV naar een leefgebiedbenadering. Het is nog altijd meer denken in soorten dan in ecosystemen, maar het is wel een stap vooruit. Anno 2009 moeten we echter nog steeds uitzoeken hoe de richtlijnen van de KRW en Natura 2000 zodanig op elkaar afgestemd moeten worden dat de doelen gehaald kunnen worden. Terwijl de natuur per definitie niet zonder water kan.
Maar de tijd lijkt rijp. Men groeit er naar toe. In 2015 is het eerste afrekenmoment voor de KRW, en voor biodiversiteit eigenlijk al 2010. Mensen beginnen in te zien dat er wel wat moet gebeuren, en wij kunnen ze helpen.'

Piet Verdonschot, aquatisch ecoloog

Ternelles
(Mallorca)
mei 2006

Bemonsteren van de grondwaterfauna in een droogvallende mediterrane beek.